

ATEBE

Dinî Araştırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

Sayı: 11 (Haziran / June 2024), 57-78

Feminist Teolojinin Eril Tanrı Eleştirisi Bağlamında Bir Değerlendirme

An Evaluation of Feminist Theology in the Context of Its Criticism of Masculine God

řerife Özketen atalkaya

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı

Dr., Ministry of Education

Konya, Trkiye

drserifecatalkaya@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8697-3924

ror.org/00jga9g46

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Tr / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 16 Nisan / April 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Cite as: atalkaya, şerife Özketen. "Feminist Teolojinin Eril Tanrı Eleştirisi Bağlamında Bir Değerlendirme". *ATEBE* 11 (Haziran 2024), 57-78. <https://doi.org/10.51575/atebe.1469209>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu alışmanın hazırlanma srecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tm alışmaların kaynakada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**şerife Özketen ATALKAYA**).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler niversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Feminist Teolojinin Eril Tanrı Eleştirisi Bağlamında Bir Değerlendirme*

Öz

Bu çalışmada Feminist teologların Yahudilik ve Hıristiyanlıkta var olduğunu iddia ettikleri eril Tanrı anlayışına yönelik getirdikleri eleştiriler ve bunların tutarlılığı objektif bir biçimde ele alınacaktır. Ayrıca Yahudilik ve Hıristiyanlıkta ataerkil ve toplumsal baskılardan dolayı oluşan, teolojiye atfedilmiş kadın karşıtı görüşler ve ortaya çıkardıkları sonuçlar araştırılmaktadır. Eleştirel, yorumlayıcı ve bütüncül yöntemler perspektifinde analizlerden faydalanılarak bir bağlam oluşturulmaya gayret gösterdiğimiz bu makalede, Feminist teologların iddia ettiği gibi Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin erkeklerin tekelinde olup/olmadığı, bu konuda ataerkil zihniyetin baskınlığı iddiası, din dilinin daima erkekler tarafından kullanıldığı gibi meseleler incelenmiş, bu sorulara yanıtlar aranmıştır. Bunun yanı sıra cinsiyet rolleri konusunda farklı öğretilerin mevcudiyeti, günümüzde birçok toplumda kadın-erkek rollerinin eşitliği üzerine odaklanan tartışmalar, Yahudilik ve Hıristiyanlığın kadın ve erkek rollerine geliştirdiği tanımlar üzerinde durulmuştur. Bu perspektifte Feminist teoloji, genellikle dini metinlerin cinsiyetle ilişkilendirilmesi, kadının da teolojik alanda söz sahibi olmasını vurgulamaktadır. Feminist teoloji, bu düşüncenin Yahudilik ve Hıristiyanlıkta var olduğu savını, eril Tanrı anlayışına ve erkek egemen zihniyetine getirdiği birtakım argümanlarla eleştirmektedir. Feminist teolojinin amacı özellikle de teolojik alanda kadınlar için oluşturulmuş genellemeleri ortadan kaldırmaktır. Ayrıca Feminist teoloji, kadınların da erkekler gibi teolojik alanda söz sahibi olduklarını ortaya koyma düşüncesindedir. Feminist teoloji, cinsiyet konularını dini alanda inceleyen ve eleştiren bir tür disiplindir. Bu disiplin, geleneksel olarak eril bir bakış açısıyla yorumlanmış olan dini metinleri ve uygulamaları yeniden ele alarak bir eleştiriye tâbi tutmaktadır. Feminist teologlar, çağlar boyu, nesilden nesile aktarılan teolojik öğretilerin tek bir cinse isnat edilmesini eleştirmektedir. Feminist teolojinin amacı, dini deneyimi ve inancı cinsiyet eşitliği ve adaleti temel alarak yeniden şekillendirmektir. Bu disiplin, geleneksel olarak erkek egemen olarak kabul edilen dini doktrinleri, metinleri ve uygulamaları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu bağlamda mevcut uygulamaların değişmesini temenni etmektedir. Dinin cinsiyet alanında önemli bir role sahip olan feminist teoloji, daha adil ve eşitlikçi bir yapıya doğru ilerlemeye katkı sağlamakta ve kadınların dini alanda daha fazla görünürlük ve etki alanı elde etmelerini desteklemektedir. Cinsiyet ve dini konular arasındaki ilişkileri daha derinlemesine anlamak ve toplumda daha adil bir yapı oluşturmak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu makalede de Feminist teolojinin ele aldığı sorunlar, bunların çözümleri ve Eril tanrı anlayışına yönelik eleştirileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Yahudilik, Hıristiyanlık, Kadın, Cinsiyet.

* Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ramazan Altıntaş danışmanlığında yapılan “Yahudi, Hıristiyan ve İslam Kelâmında Kadın” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

An Evaluation of Feminist Theology in the Context of Its Criticism of Masculine God **

Abstract

This study aims to objectively examine the criticisms feminist theologians have directed at the concept of a masculine God in Judaism and Christianity, and the consistency of these criticisms. Additionally, the anti-women views attributed to theology in Judaism and Christianity due to patriarchal and social pressures and their consequences are investigated. By utilizing critical, interpretative, and holistic methods of analysis, we strive to create a context to explore issues such as whether the religions of Judaism and Christianity are/are not monopolized by men as feminist theologians claim, the alleged dominance of patriarchal mentality in this regard, and the language of religion has always been used by men. Furthermore, this paper examines the different teachings on gender roles, contemporary debates on gender equality in various societies, and the definitions of male and female roles developed by Judaism and Christianity. From this perspective, feminist theology emphasizes the association of religious texts with gender and advocates for women's voice in the theological discourse. Feminist theology criticizes the notion of a masculine God and male-dominated mindset with various arguments, asserting that this idea exists in Judaism and Christianity. The primary goal of feminist theology is to eliminate generalizations about women, especially in theological contexts. It also seeks to demonstrate that women, like men, have a voice in theological matters. Feminist theology is a discipline that examines and critiques gender issues within the religious domain. This discipline re-evaluates and critiques religious texts and practices that have traditionally been interpreted from a masculine perspective. Feminist theologians criticize the attribution of theological teachings, passed down through generations, to a single gender. The aim of feminist theology is to reshape religious experience and belief on the basis of gender equality and justice. It critically assesses traditionally male-dominated religious doctrines, texts, and practices, advocating for changes in current practices. Feminist theology, playing a significant role in gender issues within religion, contributes to moving towards a more just and equitable structure, supporting women's increased visibility and influence in religious fields. It provides a significant contribution to understanding the relationships between gender and religious matters more deeply and creating a more just society. This paper will address the issues tackled by feminist theology, their solutions, and the criticisms directed at the concept of a masculine God.

Keywords: Kalam, Judaism, Christianity, Women, Gender.

Giriş

Tarihsel süreçte kadın ve erkeğin konumu gerek dini gerekse sosyal açıdan son derece değişkenlik göstermiştir. Ancak günümüzde durum daha farklı bir noktaya gelmiştir. Nitekim bazı gruplar geleneksel teoloji içerisinde kadınların söz sahibi olmadığı söylemiyle yola çıkmışlar, mevcut düzeni değiştirmek adına birtakım adımlar atmışlardır. Öyle ki onların iddiası; nesilden nesile devredilen öğretilerin ve teolojik düzenlemelerin neden tek bir cinsle isnat edildiğidir. Buradaki esas problem; tek bir cinsiyetin oluşturduğu düzenlemelerin, evrensel olarak kabul

** This study is based on the doctoral dissertation entitled 'Women in Jewish, Christian and Islamic Theology', which was conducted at Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences under the supervision of Prof. Dr. Ramazan Altıntaş.

edilmesi, diğer cinsiyetin bu konuda fikir telakkisinde bulunamamasıdır. Bu bağlamda ortaya çıkmış olan Feminist teoloji, özellikle de teolojik alanda kadınlar için kabul edilmiş tabuları yıkmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra feminist teoloji ve toplumsal cinsiyet arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Geleneksel dini metinlerin ve pratiklerin cinsiyet eşitsizliğini nasıl desteklediğini ve pekiştirdiğini sorgulayan feminist teoloji, toplumsal cinsiyetle olan bağlantıyı ve cinsiyet rollerini sorgulamak, dini öğretilerin bu yapıları nasıl etkilediğini analiz etmekle ilgilidir. Bu yaklaşım, kadınların dini metinlerin yorumlanmasına katılımını teşvik etmektedir. Feminist teoloji, genellikle üç temel kuram ekseninde şekillenmektedir. Birincisi feminizmdir. Feminist teoloji, genel olarak onun temel prensiplerine dayanmaktadır. Bu prensipler arasında cinsiyet eşitliği, kadınların haklarına saygı, dini uygulamaların sorgulanması gibi konular yer almaktadır. Feminist teoloji, bu temel prensipleri dini metinlerin ve pratiklerin yorumlanmasında kullanmaktadır. İkincisi teolojidir. Feminist teoloji, dini uygulamaları cinsiyet eşitliği söyleminden yola çıkarak incelemektedir. Feminist teolojinin şekillendiği üçüncü kuram ise toplumsal cinsiyettir. Feminist teoloji, bu perspektiften dini metinlerin ve pratiklerin nasıl şekillendiğini anlamak ve toplumsal cinsiyet ile ilgisini kurmak üzere çaba harcamaktadır. Feminist teoloji, kadınların da teolojik alanda söz sahibi olduklarını ortaya koymak üzere oluşturulmuş bir tür değişim düşüncesidir. Bu düşünceyle kadın, sıradan bir nesne olmaktan ziyade teolojik yaklaşımın öznesi haline gelmiştir. Genellikle kadın söylemlerinde yer alan Feminist teoloji, bir tür inanç pratiğinin yansıması şeklinde de tanımlanabilir. Cinsiyetçi unsurları ele alan ve bu bağlamda sorgulama yapan Feminist teoloji, Tanrı'ya eril bir perspektifle yaklaşılmasını ve O'nun çoğunlukla eril sıfatlarla tanımlanmasını eleştirmektedir. Feminist teologların bir diğer iddiası; Tanrı'nın yalnızca eril özelliklerle değil, aynı zamanda dişil yönleri de içeren daha geniş bir yelpazede anılmasıdır. Bu noktada Tanrı hem eril hem de dişil sıfatları içeren bir bütün olarak düşünülmelidir. Buna göre Tanrı'nın dişil yönleri vurgulanmalı, erkek ve kadın cinsiyet özelliklerine sahip olduğu düşüncesi kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra Tanrı'ya erkek ve kadın cinsiyetinin ötesinde ruh olarak gören, O'na herhangi bir cinsiyet atfetmeyen Feminist teologlar da mevcuttur. Feminist teolojiye göre, Yahudilik ve Hristiyanlıkta eril bir Tanrı anlayışı benimsenmiş, genellikle eril isimler ve nitelikler verilmiştir. Feminist teoloji, bu eril Tanrı anlayışını sorgulayarak, cinsiyet eşitliğine odaklanmaktadır. Feminist teolojinin asıl argümanı; Tanrı'nın neden daima eril sıfatlarla nitelendiğidir. Bir diğer ifadeyle Tanrı neden erkek olmak zorundadır? Din dilinin daima erkekler tarafından yönetildiği iddiası da Feminist teolojinin bir başka argümanıdır. Feminist araştırmacılar, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kadınların da erkekler gibi sorumluluklar almasını, ibadetlere katılmasını ve dini alanda söz sahibi olmasını istemektedir. Nitekim onlar, kadın deneyimlerini yansıtan çok daha fazla dini eserlerin olmasını, eril perspektif ile yorumlanan kutsal metinlerin yeniden irdelenmesini ve din diline kadın bakış açısı getirilmesini temenni etmektedir. Bunun yanı sıra bazı Feminist teologlar; kutsal metinlerin

yalnızca mevcut yorumlardan değil, ataerkil hükümlerinden kurtulmaları gerektiğini iddia etmektedir. Bu çalışmada sözü edilen meseleler detaylı bir şekilde incelenecek ve yorumlamaya tâbi tutulacaktır. Bu makalenin temel iddiası; geleneksel dini metinlerin feminist teoloji perspektifinden nasıl yeniden değerlendirildiğini ele almaktır. Bu bağlamda öncelikle eril Tanrı anlayışı ve Feminist teoloji incelenecektir.

1. Eril Tanrı Anlayışı ve Feminist Teoloji

Eril Tanrı anlayışı, otorite, güç, yargı, adalet, baba figürü gibi daha çok erkeklerde kabul gören özelliklerle ilişkilendirilen bir inanç sistemidir. Feminist teoloji ise dinin ve bu bağlamda Tanrı'nın cinsiyetle ilişkilendirilmesi söylemiyle yola çıkarak, dini metinlerin yeniden incelenmesini konu edinmektedir. Dinin, erkek egemen sistem, dil ve imgeler tarafından güçlü bir şekilde desteklenmesi olan eril Tanrı anlayışının eleştirilmesi noktasında ortaya çıkan, kadınların kendilerini, dünyayı ve dini idrak etme gücünden yoksun bırakılması, onlar için uygun görülen rollerin biçilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda din dilinde erkeği kadından daha ön planda tutması da bu durumun bir sonucu olarak görülebilir. Ataerkil dil kullanan bir toplumda yetişen kadınlar, insani bir eşitsizlik deneyimi yaşamaktadır.¹

Farklı zaman ve kültürel özelliklere sahip kadınlar arasında ortaya çıkan feminist teoloji, dini esas alarak ataerkil öğretiler ve uygulamalara karşı çıkan evrensel bir hareket olarak tanımlanabilir. Kadınlar, kendi toplumsal cinsiyet rolleri, sınıfları, soyları ve diğer farklılıklarını dikkate almak suretiyle kültürel kimliklerini gözden geçirmek durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda feminist teoloji, farklı kültürlerden ve sosyal ortamlardan gelen kadınların ayrımlı özelliklerini nasıl ortaya çıkarıp, açıkladıklarını incelemektedir.² Feminist teoloji, kutsal kitapların erkeklerin hâkim olduğu ataerkil fikirlerden arındırılarak, asıl kaynaktan incelenerek yeniden yorumlanmasını savunmaktadır. Feminist teologlar, dini doktrinlerin erkek merkezîyetçi yaklaşımlar ihtiva etmesini, kadının sosyal hayattan dışlamasını ve konumun özel bir saha ile sınırlandırılmasını eleştirmektedir.³

Feminist teologların bir kısmı, Tanrı'nın cinsiyeti hakkında genellikle ne erkek ne kadın olduğunu, O'nun yalnızca ruh olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle onlar Tanrı'nın cinsiyeti olmadığı düşüncesindedir. Onların Tanrı'nın erilliğine dair eleştirileri Yahudi ve Hristiyan geleneğidir. Özellikle Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde yer alan baba, oğul, Tanrı oğlu, mesih ve kral gibi Tanrı imajları, erkek cinsiyetini anımsatan ifadelerle tasvir edilmiştir. Tanrı hakkındaki bu eril nitelermeler feministler tarafından ciddi şekilde eleştirilere tâbi

¹ Elizabeth Johnson, *She Who Is* (New York: The Crossroad Publishing Company, 2002), 27.

² Kwok Pui-Lan, "Feminist Theology as Intercultural Discourse", *Feminist Theology*, ed. Susan Frank Parsons (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 23.

³ Mehmet Aydın, "Kaynaklarına Göre Yahudilik II. Kısım (Talmud Yahudiliği)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/4 (1991), 18.

tutulmuştur.⁴ Özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık, Tanrı'yı kültür içinde erkek olarak tasavvur etmeye yakın bir duruş sergilemiştir.⁵ Bu bağlamda Feminist teologlar, kutsal metinlerin erkek egemen yorumlarından soyutlanması gerektiğini, kadınların da erkekler gibi sosyal ve dini hayatta söz hakkı elde etmesi fikrini savunmaktadır.⁶ Feminist teologların görüşlerini sunma imkânı veren feminist teoloji ise kadınların baskıcı güçler karşısında tarihsel yaşam mücadelesi ekseninde bir anlayış aradığını ortaya çıkarmaktadır.⁷ Aynı zamanda, feminist teolojinin kadınların yaşamları perspektifinden Tanrı hakkındaki dili ve yalnızca klasik geleneğin değil günümüze kadar cinsiyetçiliğe yönelik spesifik eleştirisi farklılığını ortaya koymaktadır.⁸

Feminist teoloji, Yahudilik ve Hıristiyanlığın erkek-merkezci cinsiyetçilikle istila edildiğini açıkça ifade etmektedir. Baskıcı bir tutum, kadınları gerek sosyal gerekse psikolojik olarak zayıflatıcı etkilere sahiptir. Margaret Farley'in⁹ genel tanımıyla cinsiyetçilik, kişilerin cinsiyetlerine göre birbirlerinden üstün veya aşağı oldukları inancıdır. Bununla birlikte, bu inancı ifade eden veya destekleyen tutumları, değer sistemlerini ve sosyal kalıpları da içermektedir. Cinsiyetçilik, tarihsel olarak, erkeklerin kadınlardan doğası gereği üstün olduğunu savunmuştur. Irkçılığa benzer bir örnekleme karşımıza çıkan bu önyargı, bir grup insanı kusurlu olarak sınıflandırırken belirli ikincil roller yükleyerek, onları kişisel fiziksel veya psikolojik nedenlerden dolayı dini birtakım haklardan mahrum bırakmaktadır. Irkçılığın insanlara ten rengi veya etnik kökenleri nedeniyle daha düşük bir saygınlık kazandırması gibi biyolojik cinsiyet ve buna bağlı işlevler temelinde de cinsiyetçilik, kadınları esasen erkeklerden daha az değerli görmekte, onların gelişmemesi için var gücüyle çalışmaktadır. Ancak bir insanı cinsiyeti sebebiyle sınıflandırmak bir diğer ifadeyle; bedensel özellikleri insanın tüm özü olarak kabul etmek, kişinin onurunu ihlal etmektir. Irkçılık gibi cinsiyetçilik de egemen bir grubun kendini diğer gruptan üstün görme, kendilerinden farklı olanları kabul etme konusundaki temel yetersizliği ifade etmektedir.¹⁰ Siyahların, beyazlar tarafından köleleştirilmesi durumu kadınların da erkekler tarafından köleleştirilmesine, baskılanmasına ve haklarının ellerinden alınmasına benzetilmektedir.¹¹

Feminist teoloji, feminist eleştiriyi ve toplumsal cinsiyet modellerinin yeniden inşasını teolojik alana taşımaktadır. Tanrı merkezli eril dil, erkeklerin kadınlardan daha çok Tanrı'ya

⁴ İlbey Dölek, "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadınların Konumu ve Rolü", *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 193.

⁵ Aliye Çınar Köysüren, *Kültürel ve Dinî Algıda Toplumsal Cinsiyet* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013), 27.

⁶ Cengiz Batuk, "İsa Mesih Kadınları Da Kurtaracak mı? -Hıristiyanlıkta Kadın Sorununa Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar* 11/31 (2008), 44.

⁷ Johnson, *She Who Is*, 18.

⁸ Johnson, *She Who Is*, 22.

⁹ 1935 yılında doğmuş, Yale Üniversitesi yönetim kurulunda tam zamanlı hizmet vermek üzere atanarak burada ilk kadın öğretim üyesi olmuştur.

¹⁰ Johnson, *She Who Is*, 23.

¹¹ Dölek, "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadınların Konumu ve Rolü", 192.

benzediği, yalnızca erkeklerin Tanrı'yı ibadethanelerde ve toplumda lider olarak temsil edebileceği şeklindeki görüşleri sorgulamaktadır. Feminist teologlar Tanrı, insanlık, erkek ve dişi, yaratılış gibi teolojik sembolleri cinsiyetçi ve eşitlikçi bir şekilde tanımlamak üzere yeniden bir inşa çabasına bürünmüşlerdir.¹² Feminist eleştiriyi teolojik alana taşımak suretiyle feminist teoloji Tanrı'ya özel eril dili, erkeklerin kadınlardan daha çok Tanrı'ya benzediğini, kilisede ve toplumda lider olarak Tanrı'yı yalnızca erkeklerin temsil edebileceğini ve erkek egemenliğini sorgulamaktadır.¹³ Bu bağlamda 1840 ve 1920'li yılları arasında ortaya çıkan Feminizmin ilk dalgası, kadınların kısmen de olsa özgürleşmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁴ 1960'lı yıllarda hız kazanan Feminist harekete göre Katolik kadınlar, Marilyn French¹⁵ (ö. 2009) ve Germaine Greer¹⁶ gibi seküler Feminist yazarlardan etkilenmiştir. Bunun yanı sıra Mary Daly (ö. 2010),¹⁷ Elisabeth Schüssler,¹⁸ Rosemary Radford Ruether (ö. 2022)¹⁹ gibi Katolik Feminist teologların ortaya koydukları teolojilerde bu grupta yer alabilir. Bu noktada kadınların, rollerinin yeniden sorgulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁰ Yahudilik ve Hıristiyanlıkta kadın, ibadetten, ahlaki eyleme, varoluştan, kişilik gelişimine varıncaya kadar yaratılışta noksan kabul edilince, onun toplumsal açıdan da sorunlu olacağı neticesi kaçınılmaz olacaktır.²¹

1970'li yıllardan itibaren Feminist teoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kutsal metinlerde yer alan kadının rolü yeniden yorumlanma gereksinimi ortaya çıkarmıştır.²² Feminist teologlar yalnızca birinci dalga olarak çıkan belli başlı seküler feministlerden etkilenmemişler ayrıca ikinci dalga feminist hareketinde de etkilenmişlerdir. Onların iddiaları daha çok ikinci dalga söylemiyle paralellik arz etmektedir. İkinci dalga feminist hareket 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkmıştır. Bu dalga daha çok kadın kurtuluş hareketinde radikal feminizm olarak adlandırılmıştır.²³ Birinci dalga harekette feminist teolojiden bahsetmek çok

¹² Rosemary Radford Ruether, "The Emergence of Christian Feminist Theology", *Feminist Theology*, ed. Susan Frank Parsons (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 3.

¹³ Sevcan Öztürk, "Ekolojik Krizin Sorumlusu Monoteizm mi? Tanrı-Alem İlişkisinin Ekofeminist Tasavvurları", *Kader* 21/1 (2023), 306.

¹⁴ Ruether, "The Emergence of Christian Feminist Theology", 6.

¹⁵ Amerikalı Feminist yazardır.

¹⁶ Avustralyalı Feminist yazardır.

¹⁷ Amerikalı Feminist filozoftur.

¹⁸ Alman Feminist teologdur.

¹⁹ Amerikalı Feminist teologdur.

²⁰ Süleyman Turan, "Kadınların Hıristiyan Misyon Tarihindeki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 172-173.

²¹ Çınar Köysüren, Kültürel ve Dinî Algıda Toplumsal Cinsiyet, 30.

²² Mustafa Alıcı, "Mutfakta Pişir Mutfakta Ye: Çağdaş Dinler Tarihi Metodolojisinde Feminist Yaklaşım", *Milel ve Nihal* 1/2 (2005), 106.

²³ Esra Akay Dağ, "Ötekinin Ötekisi: Hristiyan Feminist Dinler Teolojileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 874.

mümkün olmasa da ikinci dalgada özellikle Amerika'da bulunan Hristiyan ve Yahudi teologların da katılımıyla feminist teoloji ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle birinci dalgadaki kazançlar ikinci dalgada feminist teolojinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Kadınların lisansüstü teoloji eğitimi almasıyla birlikte üniversitelerde kürsü sahibi olur pozisyona gelmesi, feminist teolojinin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır.²⁴

Feminist teolojide amaç; kadını tarih sahnesine geri döndürmek değil, bu tarihi kadınların ve erkeklerin tarihi olarak tekrar kazanmaktır.²⁵ Feminist teolojide hedeflenen durum; bir sorunun çözümü değil, dünya görüşünün erkek tahakküm kalıplarından cinsiyetler arası karşılıklı güçlendirici ilişkilere doğru tamamen değişmesidir.²⁶ Ayrıca feminist teoloji, dini metinlerin yorumlarını ve uygulamaları cinsiyet eşitliğini göz önünde bulunduracak bir şekilde yorumlamaktadır. Dini alanlarda kadınların da söz sahibi olmasını teşvik eden feminist teoloji, kadınların ibadete katılımını, dini pratiklerin kadınların seslerini yansıtmasını içermektedir. Kadınların Tanrı ile olan ilişkilerini, ibadet uygulamalarını ve dini öğretilerin hayatları üzerindeki etkilerini anlamak için kadınların bakış açısından hareket eden feminist teoloji, kadınların dini yaşamda deneyimlediği ayrımcılığı eleştirip, dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede feminist teoloji, kadınlar için daha kapsayıcı ve adil bir dini ortamın oluşturulmasına katkıda bulunmayı kendine bir görev bilmektedir. Bu bağlamda önce Yahudilik akabinde Hıristiyanlıktaki eril Tanrı anlayışı fikri incelenecek, ilk olarak kadının Yahudilikteki konumu ve buna karşı geliştirilen feminist yorumlardan bahsedilecek, daha sonra da feminist teolojinin, teolojik olarak eril tanrı anlayışına karşı geliştirdikleri yorumlara geçilecektir.

2. Yahudilikte Eril Tanrı Anlayışı

Yahudilikte eril Tanrı anlayışı bağlamında ortaya çıkan ve feminist teolojinin eleştirdiği asıl mesele; Tanrı'nın eril yönlerinin vurgulanıp, kadınların ikincil bir konumda görülerek, erkek merkezli bir dini yaşam oluşturulmaya çalışılmasıdır. Yahudilikteki Tanrı, genellikle eril özelliklerle tasvir edilmektedir. Tanrı, Eski Ahit'te eril özelliklerle anılmaktadır. Örneğin; Tanrı, yaratılış eylemlerini gerçekleştirirken emir veren ve gerçekleşmesini sağlayan bir otorite figürü olarak tasvir edilmektedir.²⁷ Eski Ahit'te Yaratıcının eril yönlerinin ağırlıkla vurgulanması birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Yahudi feminist teologlar, ortaya çıkan problemlerin çözümü, Yahudi düşüncesi bağlamında kadın olgusunun dönüştürülmesi için taleplerde bulunmuşlardır.²⁸ Yahudilik ekseninde feminizm düşüncesi, kadınların bu din ve erkek

²⁴ Akay Dağ, "Ötekinin Ötekisi: Hristiyan Feminist Dinler Teolojileri", 876.

²⁵ Elisabeth Fiorenza, *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins* (New York: The Crossroad Publishing Company, 1994), 44.

²⁶ Johnson, *She Who Is*, 29.

²⁷ Tekvîn, 1/1-3.

²⁸ Luise Hirsch, *From the Shtetl to the Lecture Hall: Jewish Women and Cultural Exchange* (Lanham: Lanham University Press, 2013), 120.

merkezli bir kültür içerisinde nasıl söz hakkı kazandıklarını incelemektedir.²⁹ Yahudilikte erkekler ritüelleri düzenlemekle görevlidir. Yahveh, Avram'ı koruyacak, toprak verecek ve onun soyundan bir millet oluşturacaktır. Karşılığında Avram, Tanrı'ya sadakat ve bağlılığını gösterecektir. Tanrı; "Seninle yaptığım antlaşmayı sürdüreceğim, soyunu alabildiğine çoğaltacağım, birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil Avraham olacak. Soyundan uluslar doğacak, krallar çıkacak. Senden sonra da soyunun Tanrısı olacağım"³⁰ şeklinde hitap etmiştir. Ayrıca Tevrat'ta Tanrı'nın Avraham ile bir antlaşma yaptığından bahsedilmektedir. "Benimle, seninle ve senden sonra soyunla aranda tutacağın antlaşmam şudur: Aranızdaki her erkek sünnet edilecektir. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak"³¹ şeklindeki ifadeye göre bu antlaşma yalnızca erkeklerle aittir. İlk Yahudi Feminist ilahiyatçı kadın olarak bilinen Judith Plaskow'a göre bu anlaşma ile yalnızca erkeklerden oluşan bir dini topluluk varsayılmaktadır.³²

Feminist, Kitab-ı Mukaddes eleştirmeni Anne Michele Tapp'a göre Tevrat kadınlara karşı katı ibareler barındırmaktadır.³³ Özellikle Mişnaik dönemlerde Yahudi kadınlar muhtemelen Helenistik etkinin bir sonucu olarak daha az eğitim görmüşlerdir. Kamusal yaşamdan dışlanmış ve erkeklerden daha düşük bir yasal statüye sahip olmuşlardır.³⁴ Yahudi feministler, kadınların rollerinin erkeklerden farklı olup/olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Onlar, kadın sorununun dini değil sosyal olduğunu ileri sürmektedir.³⁵ Ancak Yahudiliğin inkâr edilemeyecek şekilde erkek egemen bir din olması³⁶ Yahudi bir kadının rollerine ilişkin karmaşıklığa da neden olmaktadır. Bazı Yahudi toplulukları, günümüzde kadınların sinagoga katılımı konusunda erkeklerle eşit kabul etmektedir. Kadın hahamlar bulunmakta, sinagogda Tevrat okuyabilmekte, erkeklerle birlikte aynı mekânda oturabilmektedir. Ortodoks sinagoglarda olduğu gibi onlardan ayrı tutulmamaktadır.³⁷ Günümüzde değişen ve gelişen sosyal şartlar sayesinde kadınlar, sinagogda erkeklerle oturma, kipa³⁸, tallit³⁹ kullanma ve Tevrat okuma imkânı bulmuşlardır.

Günümüzde Yahudi cemaatinde Roş Hodeş⁴⁰ ve Bat Mitzvah⁴¹ şeklinde yeni ritüellerin meydana getirilmesi ve din dilinin kadınları da temsil edecek biçimde değiştirilmesiyle birlikte,

²⁹ Andrienne Baker, *The Jewish Women in Contemporary Society* (London: The Macmillan Press, 1993), 204.

³⁰ Tekvîn, 17/2-8.

³¹ Tekvîn, 17/10-12.

³² Judith Plaskow, *Standig Again at Sinai* (San Francisco: Harper & Row Publishers, 1990), 82.

³³ Jonathan Kirsch, *The Woman Who Laughed at God* (London: Penguin Compass Publishing, 2002), 139-140.

³⁴ Baker, *The Jewish Women in Contemporary Society*, 46.

³⁵ Baker, *The Jewish Women in Contemporary Society*, 37.

³⁶ Baker, *The Jewish Women in Contemporary Society*, 37.

³⁷ Baker, *The Jewish Women in Contemporary Society*, 40.

³⁸ Yahudi erkekler tarafından başın örtülmesi gerekliliğini yerine getirmek amacıyla takılan başlıktır.

³⁹ Yahudi erkekler tarafından kullanılan bir tür şaldır.

⁴⁰ Genellikle ayın başlarında olan bu kutlama, özellikle kadınlara özgü bir gün haline dönüşmüştür.

⁴¹ Yahudilikte erkek çocuklarına yapılan tarzda, kız çocuklarına da yapılan bir tür reşit olma törenidir.

onların da dini alana eşit şekilde girmesi hedeflenmiştir. Bu Yahudi feminist aktivizmin oluşturulmasında aydınlanmacı ve modern eğitimler etkili olmuştur. İlk feminist eleştiriler, kadınların teolojik alanın içerisine dâhil edilmesi ve deneyimlerinin kabul görmesi ile ilgili olmuştur.⁴² Yahudilikte kadınların haham olarak atanmasına karşı olan argümanların kökeni, bu konuda herhangi bir realite veya yasal engelden ziyade, tarihsel olarak hahamların erkek olması gerçeğine dayanmaktadır. Bir kadının haham olması fikri birçok Yahudi için yabancı bir kavramdır. Zira bu durum geçmişle bağın kopması olarak algılanmaktadır.⁴³

Yahudi Feminist düşünce, geleneği eleştirileri, Yahudi kadının hayatını da değiştirmeye yönelik bir çaba içerisindedir. Bu sayede Feminist hareket ciddi yol kat etmiştir. Kadınlar, dini liderlik pozisyonlarına getirilmiş, üniversitelerde ve Yahudi okullarında eğitim verebilmiş, sinagoglardaki ibadetlerde daha önce sadece erkeklere mahsus olan dini objeleri takip cemaate liderlik edebilmiştir. İbadet dili ve metinleri cinsiyet konusunda tarafsız olacak biçimde dönüştürülmüştür.⁴⁴ Yeniden Yapılanmacı ve Muhafazakâr sinagoglarda kullanılan dua kitapları, Yahudilikteki eşitlikçi harekete uyacak şekilde güncellenmiştir. Tanrı ise cinsiyet ayrımı gözetmeyen terimlerle ifade edilmiştir. Kadının Yahudilikteki rolünü genişletmek için yeni gelenekler meydana getirilmiştir. Öncesinde yalnızca bir erkek bebeğin doğumu kutlanıp isim koyma merasimi yapılırken, günümüzde doğan kız çocuğuna da bu tören yapılmaktadır.⁴⁵ Yahudi Feminist teolojinin etki alanı günümüzde son derece genişlemiştir. Sinagoga katılım sağlayan kadınlar ibadetlerini feminist teoloji ile bağlantılı görmeden yapabilmektedir. Zira artık onlar bu durumu benimsemişlerdir. Bu, sorgulanması anlamsız bulunan normalleşmiş kabuller olarak kendini göstermektedir.⁴⁶

Yahudilerin geçmişi bugünün ışığında yeniden inşa etme ihtiyacı, feministlerin Yahudilik içindeki kadınların tarihini kurtarma ihtiyacıyla örtüşmektedir. Her ne kadar toplumun büyük kesimleri kendilerini erkek terimleriyle tanımlamaya ve kadınları görünmez kılmaya devam etse de kadınların günümüzde Yahudi cemaatinin aktif üyeleri olduğu, her zaman topluluğun bir parçası haline geldiği görülmektedir. Günümüzde Yahudi kadınları nesne olarak değil, geleneğin öznelere ve şekillendiricileri olarak yerlerini almaktadır.⁴⁷

Eski ve Yeni Ahit üzerine araştırmalar yapan John Hick'e göre kadınlara tarihi süreçte erkek rol modeller empoze edilmiştir. Bunlardan biri olan İbranilerin kutsal kitaplarında yer alan Tanrı; kral, baba olarak tanımlanır. Yeni Ahit'teki Tanrı'ya atfedilen imaj ise Baba figürüdür. Baba

⁴² Hesna Serra Aksel, "Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021), 146.

⁴³ Plaskow, *Standig Again at Sinai*, 30.

⁴⁴ Aksel, "Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi", 149.

⁴⁵ Kirsch, *The Woman Who Laughed at God*, 217-219.

⁴⁶ Aksel, "Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi", 149-150

⁴⁷ Plaskow, *Standig Again at Sinai*, 31.

ile oğul arasındaki bağlantı Hıristiyan söyleminin temellerini meydana getirmiştir. Modern açıdan incelendiğinde bunlar orijinal kullanımlarında mecaz ifadeler olarak görülmektedir. Gerçekte Baba erkek ebeveynidir. Halbuki Tanrı ne dişi ne erkektir. Biyolojik farklılığın ötesindeki ruhtur.⁴⁸ Bunun yanı sıra İbranice ruh anlamına gelen *ruah* kelimesi dil bilgisi açısından dişildir. Bu durum tek başına geçerli değildir. Zira bir kelimenin dil bilgisi açısından cinsiyeti o nesnesinin erkekliğini veya dişiliğini göstermemektedir. Ayrıca İncil’de ruh için kullanılan Yunanca terim *pneuma* dil bilgisi açısından ne erkek ne de dişidir. Latince terim olan *spiritus* ise dil bilgisi açısından erkektir. Bu dilsel koşullar bağlamındaki sıfatların Tanrı’ya cinsiyet atfetme durumunu aştığını ve aslında onun Ruh olduğunu iddia edenler de vardır.⁴⁹

Yahudilikte Tanrı tektir. Aynı zamanda başlangıcı ve sonu olmayan, her şeye gücü yeten, her yerde mevcut, her şeyi bilen, adil, iyi, şefkatli, merhametli ve iyilikseverdir. O’nun cinsiyet özelliği yoktur. Bu nedenle Tanrı’nın erkek ya da kadın olduğunu söylemek geleneksel Yahudilik açısından tamamen imkansızdır. Orta çağın en büyük Yahudi filozofu İbn Meymun’un (ö. 601/1204) belirttiği üzere; Tanrı bir beden değildir, ona bedensel nitelikler atfedilemez. O’nun hiçbir benzeri yoktur. Ancak dilsel faktörler, Tanrı’ya bedensel niteliklerin atfedilmesine yönelik teolojik verilere meydan okumaktadır. İbranice’nin doğasında her ismin ya eril ya da dişil cinsiyeti vardır. Tanrı’nın Tevrat’taki iki isminden biri olan Yahveh, saygıdan dolayı Adonai olarak telaffuz edilir. Diğer isim olan Elohim ise eril bir isimdir. Dolayısıyla İbranice konuşan her birey, erken çocukluktan itibaren Tanrı’nın eril ismiyle karşılaşmıştır.⁵⁰

Feminist teologlar Tevrat’ın Tanrı anlayışını eril özelliklerinden daha ziyade dişil nitelikleri olan, insan merkezli bir şekilde tanımlamışlardır. Onların en güçlü iddiaları, erken dönem Tek Ana Tanrıça ve dünyaya yansıyan ruhu *Şekina*’dır. Bu dişil sembolizmin doğmasında Tanah’taki Tanrı’yı, “doğum sancısı çeken kadın...” tasvirinde anneye özgü sıfatlarla nitelmişlerdir.⁵¹ Dolayısıyla Şekina feminist teologların bir kısmının dişil Tanrıça iddialarını desteklemiştir. Orta çağ Kabalistik yazılarında uzun süre kullanılmasıyla aşına olunan Şekina, Kutsal Kitap’ta Tanrı’nın Ruhu anlayışını üzerinde taşıyan, dişil bir terimdir. Erken Hıristiyanlık yüzyıllarında, Tanrı’nın Ruhu’nu karakterize etmek için kadın tasvirlerinin açıkça kullanılması da bu duruma benzerdir.⁵²

⁴⁸ John Hick, *The Metaphor of God Incarnate* (Westminister: John Knox Press, 1993), 43.

⁴⁹ Johnson, *She Who Is*, 86.

⁵⁰ Raphael Patai, *The Hebrew Goddess* (Canada: Wayne State University Press, 1990), 47-48.

⁵¹ Çınar, “Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça’nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni”, 385.

⁵² Johnson, *She Who Is*, 89.

Şekina'nın yanı sıra Lilith,⁵³ teistik Feminist hareket tarafından tek Tanrıça olarak yeniden gündeme getirilmiştir. Bu nedenle Yahudi-Hıristiyan kadın hareketleri yüzyıllarca kadını dışı doğası sebebiyle hor gören ataerkil sistemi yıkmaya çalışmışlardır. Annelik özelliği ön planda olan bir tanrıyı benimsemeye başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle; Yahudiliğin dışı şeytan olarak sunduğu ve kadın nefretini körüklediği Lilith, feminist ideolojinin anti tezini oluşturmaktadır. Âdem'in ilk eşinin Lilith olduğuna dair iddialar da mevcuttur. Onun da tıpkı Âdem gibi topraktan yaratıldığı söylemiyle her yönden kendisini Âdem ile eşit görmesi durumu söz konusudur. Buna göre Tanrı Âdem'i yarattığında yalnız olmasını uygun görmeyerek, tıpkı erkeği topraktan yarattığı gibi kadını da yaratmıştır. Âdem ona Lilith adını vermiş fakat bu kadın eşitlik vurgusu sebebiyle Âdem'le tartışmaya başlamıştır. Bu tartışmada Tanrı Âdem'in tarafını tutunca, Lilith Tanrı'nın ağza alınamaz adını dile getirmiş ve bulunduğu mekândan ayrılmıştır. Âdem'in şikayetleri üzerine Tanrı üç meleğ göndererek Lilith'i geri getirmelerini istemiştir. Lilith geri dönme isteğini kabul etmemiş, kendi çocuklarının öldürüleceği haberini aldığı da erkek bebeklerin doğumlarının sekizinci gününden, kız bebeklerin ise yirmi gün sonra zarar vereceğine dair yemin etmiştir. Bu olaydan sonra Lilith Âdem soyuna düşman bir iblise dönüşmüştür.⁵⁴

Plaskow'a göre ise başlangıçta Tanrı, Âdem'i ve Lilith'i yerin toprağından yarattı ve onlara yaşam nefesini üfledi. İkisi de aynı kaynaktan yaratılmış, topraktan oldukları için her bakımdan eşitler. Âdem bir erkek olarak bu durumdan hoşlanmayarak mevcut durumu değiştirmenin yollarını aradı. İddiaya göre; Âdem, Lilit'e kendisine hizmet etmesini emretti ve bahçedeki hayatın günlük işlerini ona bıraktı. Fakat Lilith bir başkaldırı göstererek, Tanrı'nın kutsal adını söyleyerek oradan uzaklaştı. Âdem, bu durumu Tanrı'ya şikâyet edince, O'da elçilerini Lilith'in peşine göndererek, geri dönmesini istedi. Ancak o, Âdem'e geri dönmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Tanrı, Âdem'in kaburga kemiğinden onun için ikinci bir arkadaş olan Havva'yı yarattı.⁵⁵ Plaskow, burada Lilith'i bir nevi haklı görmekte ve Âdem ile eşit olduğu fikrine vurgu yapmaktadır. Bu sebeple Feminist teoloji hareketini ilk yaratılışa, bir diğer ifadeyle Lilith'in yaratılışına kadar götürmek mümkündür.

Teolojinin kültürel ve toplumsal boyutuyla kadın algısı, kültürlerin ve toplumların kadınlara yönelik nasıl bir rol biçtiğiyle ilintilendirilebilir. Özellikle dini metinlerin yorumlanması, inanç, cinsiyet algısı ve değerler teolojinin kültürel ve toplumsal boyutlarının kadın algısını nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Plaskow'a göre Feminist teoloji Yahudi tarihine, ataerkil geçmişi kabul edip yeni, çağdaş değişiklikler getirmelidir. Geçmişin yeniden

⁵³ Tevrat'ta Lilith'e doğrudan atıfta bulunan bir bölüm bulunmamasına rağmen Yahudi mitolojisinde önemli bir figür olarak yer almaktadır. Daha çok Talmud'da yer alan Lilith Âdem'in ilk eşi olarak tasvir edilmektedir.

⁵⁴ Norman Bronznick, "Rabbinic Fantasies: Imaginative Narratives from Classical Hebrew Literature", ed. D. Stern & M. J. Mirsky (Boston: Varda Books, 2001), 183-184.

⁵⁵ Judith Plaskow, *The Coming of Lilith* (Boston: Beacon Press, 2015), 65.

tanımlanmadan bugünkü Yahudiliğin yeniden yapılandırılmayacağını iddia eden Plaskow'a göre bugün geçmişin eseridir. Bugünün ışığında kadınların da deneyimlerini içeren bir geçmiş yapılandırılmalıdır. Ona göre günümüz Yahudi kadınları erkek egemen düşüncenin nesnesi olmaktan ziyade geleneklere şekil veren Yahudi toplumunun aktif bir üyesi olmalıdır. Tarihte erkekler söz sahibi olmuşlar fakat günümüzde kadınlar da erkekler kadar söz sahibi olmalıdır. Ona göre bugünkü Yahudi toplumu, bir bütün olarak kadını ve erkeğiyle tarihi yeniden kazanmalıdır.⁵⁶ Yahudilik bağlamında eril Tanrı anlayışı ve noktada yapılan eleştirilerden sonra şimdi de Hıristiyanlıkta Eril Tanrı Anlayışı incelenecek, ilk olarak kadının Hıristiyanlıktaki konumu ve buna karşı geliştirilen feminist yorumlardan bahsedilecek, daha sonra da feminist teolojinin, teolojik olarak eril tanrı anlayışına karşı geliştirdikleri yorumlara geçilecektir.

3. Hıristiyanlıkta Eril Tanrı Anlayışı

Hıristiyanlıkta eril Tanrı anlayışı bağlamında ortaya çıkan ve feminist teolojinin eleştirdiği asıl mesele; kutsal metinlerin yorumlanmasında, kadınları ikincil bir konumda gösteren yanlış uygulamalardır. Bu bağlamda Elizabeth Cady Stanton⁵⁷ tarafından kaleme alınan The Woman's Bible isimli eser etrafında 1895 ve 1898'de birtakım tartışmalar çıkmıştır. Buna göre feminist İncil yorumu gerek siyasi gerekse hermenötik sonuçları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. The Woman's Bible'in önsözünde, feminist teolojik yorum bilim için iki kritik görüşün ana hatları çizilmiştir. Bunlardan birincisi; İncil'in tarafsız bir kitap olmadığı, kadınların kurtuluş mücadelesine karşı politik bir güç olduğu vurgusudur. İkincisi; Hıristiyanlığın kadınların durumu üzerindeki olumsuz etkisidir. Dolayısıyla İncil, yeniden gözden geçirilmeli, incelenmeli ve bir revizyona tabi tutulmalıdır.⁵⁸

Özellikle Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilmesi onun eril yönünü gözler önüne sermektedir.⁵⁹ Bu düşünceye bir başkaldırı olarak ortaya çıkan İncil'i, çağlara bir meydan okuma olarak gören, cinsiyet ayrımcılığını reddeden, onun asli mesajına ulaşmaya çalıştığını iddia eden kadın hareketleri de vardır. Bu ikinci tutumu Feminist teoloji hareketlerinde görmek mümkündür. Özellikle 1970'lerden itibaren Batı'da kabul edilen bu düşünce taraftarları, geleneğin ataerkil kalıplarından farklı bir biçimde teolojik alanda kadınları yeniden yorumlamayı bir hedef haline getirmiştir. Onlara göre kadın, annelik özelliğinin yanı sıra peygamber ve yönetici olarak insanları yönetebilen bir varlıktır. Hatta kadın, Âdem'den önce Tanrı'nın kutsal ismini bildiği ve onu dile getirmeye cesaret ettiği için kendisine ölümsüzlük

⁵⁶ Judith Plaskow - Carol P. Christ, *Weaving The Visions: New Patterns in Feminist Spirituality* (New York: Harper Collins, 1989), 41-47.

⁵⁷ Kadın hakları hareketinin temellerini atmış, 1815-1902 yılları arasında yaşamış Amerikalı bir yazardır.

⁵⁸ Fiorenza, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 7.

⁵⁹ Bk. I. Yuhanna, 5/1-5.

bahşedilmiştir.⁶⁰ Bütün bu bilgilerden hareketle Hıristiyan kelamında eril Tanrı anlayışının çağa ve oluşan durumlara göre farklılık gösterdiği, Feminist teolojinin ise birtakım yansımaları olduğu görülmektedir.

Hıristiyanlıkta cinsiyetçilik önyargısı kendisini benzer şekillerde göstermektedir. Tarihin büyük bölümünde kadınlar, teolojik teori ve dini uygulamalarda her fırsatta ikinci plana atılmıştır. Çok yakın zamana kadar sürekli olarak zihinsel, ahlaki ve fiziksel olarak erkeklerden aşağı, yalnızca kısmen Tanrı'nın benzerliğinde yaratılmış, hatta kötülüğün aşağılayıcı bir simgesi olarak tanımlanmışlardır. Katolik cemaatindeki kadınlar ibadete katılmadan, dini önemli kararlar almadan, yönetimden ve toplantılardan dışlanmışlardır. Meşru temsilcileri yalnızca erkek olabilen, eril sıfatlara sahip bir Tanrı tarafından gönderilen erkek kurtarıcıyı onurlandırmak için çağrılırlar.⁶¹

Feminist teologlar, Hıristiyan geleneğinde ortaya çıkmakta olan eşitlikçi ve pozitif kadın temalarını geri alarak, bunları toplumsal cinsiyet ilişkilerine uygulanacak yeni yollar geliştirmektedir. Kadınlar, öğrenen, konuşan ve seslerini duyurmalarına izin verilen kişiler olarak kilisede eğitim ve temsilcilik kazanmalıdır.⁶² Feminist teologların iddiasına göre Kitab-ı Mukaddes metinleri ve sonraki teolojik yorumlar Hıristiyan düşüncesinde kadınları olumsuz yönde etkilemiştir. Buna göre kutsal metinler erkek egemen yorumdan kurtarılmalı, kadının teolojik alandaki yerine kavuşması sağlanmalıdır.⁶³

Hıristiyan Feminist teolojisi, kadınların insani gelişmesini önceleyen bir dini düşünce üzerinde durmaktadır.⁶⁴ Metodolojik anlayışın erken Hıristiyanlık döneminde kadınlarla ilgili gelenekler ve kaynaklar için aynı şekilde geçerli olduğu varsayılmaktadır. İlk Hıristiyan toplulukları ve yazarları ağırlıklı olarak ataerkil bir dünyada yaşamaları ve kadınlar hakkındaki bilgi eksikliğinden dolayı bu ayrımcılığın olması muhtemeldir. Bu özellikle Hıristiyanlıkta muteber sayılan İnciller ve Elçilerin İşleri için geçerlidir. Zira bunlar birinci yüzyılın sonuna doğru kaleme alınmıştır. Dolayısıyla içerisinde buldukları dönemden etkilenmeleri olasıdır.⁶⁵

Kadın olarak yazmak ya da düşünmek ne anlama gelir? Kadınlar kendilerine ait bir mekâna, bir geleneğe ve bir sese nasıl sahip çıkabilir? Bunlar 1980'lerin feminizminin temel soruları olmuştur. Yakın tarihli tartışmalarda ise toplumsal cinsiyet, Judith Butler gibi teorisyenler tarafından ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin karmaşıklığı ve akışkanlığı konusundaki farkındalığın artmasıyla güçsüzleştirilmiştir.⁶⁶ Bu ifadelerin yanı sıra Adem'in Havva'ya ad verme

⁶⁰ Çınar, "Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni", 395.

⁶¹ Johnson, *She Who Is*, 26.

⁶² Ruether, "The Emergence of Christian Feminist Theology", 4.

⁶³ Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?", 44.

⁶⁴ Johnson, *She Who Is*, 17.

⁶⁵ Fiorenza, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 49.

⁶⁶ Nicola Slee, *Faith and Feminism* (London: Darton Longman & Todd, 2003), 20.

metaforu ve kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı düşüncesi Hıristiyan teolojisi tarafından eleştirilen noktalardan biri olmuştur. Çünkü burada erkeğin kadından daha güçlü kılındığının iddia edildiği gerekçesi vardır.⁶⁷ Feminist teolojinin tartışma meselelerinden biri de ataerkil yazarların Havva'yı Meryem'in karşısına yerleştirmeleridir. Havva itaatsizlik, Meryem itaat sembolü olarak görülür. Havva, imandan yoksun, Meryem sadık bir kul olarak kabul edilir. Meryem, Havva'nın da olması gerektiği örnek insan prototipidir. O, ikinci Havva'dır ve ilkinin antitezidir. Meryem, kadınlar için ulaşılamaz bir standarttır.⁶⁸

Hıristiyanlığın başlangıcındaki kadınların hikayeleri ve tarihi, teolojik olarak kavramsallaştırılmadığı sürece, erkekler tarafından formüle edilen İncil metinleri ve gelenekler, kadınlar üzerinde baskıcı olmaya devam edecektir. Erken Hıristiyanlık dönemlerini kadınların tarihi olarak yeniden inşası, tarihsel ve teolojik eleştirel analizin yanı sıra feminist bir kutsal kitap, tarih yorumunun gelişimini de gerektirmektedir.⁶⁹ Hıristiyanlıkta feminist teoloji tarafından dile getirilen kadının kilise ve toplumdaki geleneksel rolünün belirlenmesi ile ilgili yaşadığı problemlerden dolayı feminist teologlar, kadının otorite merkezinden dışlanma sebebinin özünde, adaletsiz bir hiyerarşik eril otorite yapısının bulunduğu inancındadır. Bu kriz otorite kavramının anlamının yanlış algılanmasından ortaya çıkmaktadır. Feminist teologlar, kadınların bu makamlara alınmamasını adaletsizlik olarak algılar ve bunun tüm insanların eşit olduğunu öğütleyen İsa'nın mesajının özüne aykırı olduğunu düşünürler. Onlara göre kadına karşı bu adaletsizliğin temelinde hiyerarşik yapı olan ataerkillik bulunmaktadır. Bu yöneten ve yönetilenler arasındaki ayrıma dayanan bir güç sistemidir. Kadının liderlik ve otoritesini reddeden kilisenin ataerkil yapısı, erkek merkezci yaklaşımın bir sonucudur.⁷⁰

Erkeğin, Tanrı'nın yüceliğini, kadının ise erkeğin yüceliğini yansıtması⁷¹ kadına karşı ikincil bakış açısını gözler önüne sermektedir. Kadınlar, Hıristiyan teolojisi içinde böyle bir konuma yerleştirilmiş, ayrıca itaatsizliğinden dolayı erkek gibi Tanrı'nın suretinde yaratılmamıştır.⁷² Günümüzdeki pek çok muhalif Hıristiyan düşünür ve feminist teologlara göre Hıristiyanlıkta kadına olumsuz bakışın asıl sorumlusu; kadın konusunda çelişkili ifadeler kullanan Pavlus değil Augustine'dir.⁷³ O, cinsel arzuları aslî günahın bir neticesi olarak kötü bir durum şeklinde kabul etmektedir. Evli bir çiftin eşyle cinsel ilişki yaşaması dahi Pavlus'a göre küçük günahdır.⁷⁴

⁶⁷ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 54.

⁶⁸ Katherine Barker, *The Perception of Women in Late Antiquity and the Impact it had on Female Asceticism* (Sidney: New South Wales Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25.

⁶⁹ Fiorenza, *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 45.

⁷⁰ Özlem Topcan, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve Hinduizm'de Kadın* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 54.

⁷¹ Bk. I. Korintliler, 11/7.

⁷² Barker, *The Perception of Women in Late Antiquity and the Impact it had on Female Asceticism*, 22.

⁷³ Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?", 31.

⁷⁴ Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 256.

Matta ve Luka İncilleri'nde üç kişi göze çarpmaktadır. Bunlardan biri on iki havariden olan, Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda'dır.⁷⁵ Bir diğer kişi Hz. İsa'ya iman eden Petrus'tur.⁷⁶ Üçüncü kişi ise Hz. İsa'yı mesh eden ismi bilinmeyen bir kadındır.⁷⁷ Ancak Yahuda ve Petrus Hıristiyanların hafızasına kazınırken, sözü edilen kadının hikayesi adeta unutulmuştur. İncil'in duyurulduğu ve Efkaristiya töreninde bu anlatım söz konusudur.⁷⁸ Feminist teologların bütün çabası ise kadınları toplumsal alanda görünür kılmaktır.⁷⁹ İncil'de Rahav⁸⁰ ve Yudit⁸¹ gibi kadın örneklerinin çağdaş Hıristiyan kadınlar için öneminin altını çizmektedir. Bu şekilde kadınların sesleri duyulur hale gelmiştir. İncil metinlerini her zaman belirli, çoğunlukla erkek bir bakış açısıyla ve belirli kültürel, dini, sosyal ve politik bağlamlarda okuyan alıcıların önyargılarını yıkmak için adı geçen kadınların etkinliğinden bahsedilebilir.⁸²

Erkek ataerkil yapının ortaya koyduğu dini sistem hiyerarşileri güçlendirmektedir. Bu hiyerarşik sistemde erkekler Tanrı'nın temsilcisi olma rolünü üstlenirken, kadınlar onlara tâbi olmaktan öteye gidememektedir. Tanrı-erkek-kadın şeklinde sıralanan hiyerarşide kadın Tanrı ile yalnızca sayesinde irtibat kurabilmektedir. Bu hiyerarşik düzen Eski Ahit'te ataerkil hukukun yapısında görülürken, Yeni Ahit'te kozmik bir prensip olarak belirlemektedir.⁸³ Feminist teoloji yorumu bağlamında kadın hareketinin başlangıcından bu yana İncil, kadınların özgürleşmesine karşı olan argümanda kilit bir rol oynamaktadır.⁸⁴ Feminist teologların iddiasına göre erkek merkezli bir dünya görüşünde kadının tarihsel olarak marjinal kalması gerekir. Erkek merkezli bilimsel paradigma, kadınların rolünü toplumsal, tarihsel, felsefi ve teolojik bir sorun olarak temalaştırmıştır. Dolayısıyla kadınların tarihsel, teolojik marjinalliği, yalnızca orijinal İncil kaynakları tarafından değil, aynı zamanda İncil biliminin erkek merkezli yorumları ve ataerkil yapılanmaları yoluyla da oluşturulmaktadır. Bu nedenle feminist bir analiz, yalnızca tarihsel metinlerin erkek merkezliliğine değil, aynı zamanda bu metinlerin toplumsal bağlamlarının çağdaş bilimsel yeniden inşalarına da dikkat çekmelidir.⁸⁵

⁷⁵ Bk. Matta, 26/14-15.

⁷⁶ Bk. Matta, 26/31-35; Ayrıca Hz. İsa, Petrus'u bir kayaya benzetmekte ve kilisesini bu kayanın üzerine kuracağını ifade etmektedir. Göklerin egemenliğinin anahtarlarını ona vereceğini belirtmektedir. Bk. Matta, 16/17-19.

⁷⁷ Bk. Luka, 8/2; Luka, 7/41-42.

⁷⁸ Fiorenza, *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 43-44.

⁷⁹ Agnethe Siquans, *Biblische Women in Patristic Reception* (New York: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017), 26.

⁸⁰ Hz. İsa'nın atalarından biri olduğu kabul edilen kadın bir figürdür. Bk. Matta, 1/5.

⁸¹ Yudit, Hz. Musa'nın yasasını yerine getiren, inancına içtenlikle bağlı bir kadındır. Bk. Yudit, 1-16.

⁸² Siquans, *Biblische Women in Patristic Reception*, 27.

⁸³ Öztürk, "Ekolojik Krizin Sorumlusu Monoteizm mi? Tanrı-Alem İlişkisinin Ekofeminist Tasavvurları", 307.

⁸⁴ Fiorenza, *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 7.

⁸⁵ Fiorenza, *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, 43.

Carol P. Christ,⁸⁶ Amerikan dindar feministler için önemli bir ses olmuştur. Onun bu tutumu kadınların hem kilisede hem de siyasi arenada değişen statülerini, İncil'deki ataerkil unsurları eleştirmelerine yol açmıştır. Bunun yanı sıra kilisenin kadınlarla ilgili uygulamaları da eleştiri konusu olmuştur. Elizabeth Cady Stanton, *The Woman's Bible* isimli eserini on dokuzuncu yüzyılın sonunda bu atmosferde yayımlamıştır.⁸⁷ Coakley, Soskice ve Jantzen gibi feministler, Tanrı'nın ideal erkek niteliklerinin felsefi temsillerinde ve Batılı filozofların saf akılçılık idealinde erkek kimliğinin ayrıcalığını açıkça ortaya koymuşlardır. Pamela Sue Anderson'a göre erkek rasyonalite ve tanrısallık ideali tarafından kadın kimliklerinin ortadan kaldırılması, Hıristiyan teizmin erkek geleneği ayrıcalıklı olduğu sürece devam edecektir.⁸⁸

Mary Daly, Tanrı imgesinin kilise tarafından zihinlere baba figürü olarak yansıdığını ifade etmektedir. Bu sebeple ona göre Hıristiyan edebiyatında da ataerkilliğin özeti resmedilmektedir.⁸⁹ Ona göre kadınlar, Tanrı'yı, kendilerini ve dünyayı isimlendirmek üzere sahip oldukları iktidarı kullanmakta özgür olmamışlardır. Nitekim yaratılış kıssasında Âdem'in Havva'ya ad verme⁹⁰ metaforunu eleştiren Daly, günümüz kadınlarının bu evrensel dayatmaların yanlış olduğunun farkına vardığını ifade etmektedir. Ona göre Feminist teologlar, erkek egemen din ve toplum anlayışı tarafından kabul edilen bu adlandırmaların gerçeğin üzerine dayatılan temelde baskıcı ve kabul edilemez olduğu yargısına varmışlardır. Daly'e göre; kadınlar birbirlerinin seslerini işiterek kendi düşüncelerini ve dünyalarını olabildiğince görünür kılmalıdır.⁹¹ Âdem'in Havva'ya ad verme metaforunu eleştiren Daly'nin iddia ettiği gibi bir dayatma söz konusu değildir. Bu durum Âdem'in kendisine Tanrı tarafından verilen görevi yerine getirme şekli olarak tanımlanabilir.

Teolojik açıdan kadınlar üzerinde baskı kuran ve Tanrı'yı simgeleyen eril egemen toplumun oluşturduğu imajı reddeden Daly, Tanrı'nın, kadınları tabi tutan mevcut sosyal, ekonomik ve politik statükoyu meşrulaştırmak için işlev gördüğü iddiasında bulunmaktadır.⁹² Ona göre cinsiyetçi dünyada hiçbir menfaati olmayan kadınların bu varoluş ayaklamansı, bizi Tanrı'nın anne, baba ya da oğul olmadığı bilgisine götürmektedir.⁹³ Daly'e göre, Hıristiyanlığı baskıcı kılan yalnızca cinsiyetçilik değildir. Tanrı'nın eril sembollerle anılmasıdır. Ona göre, cinsler arası sosyal sınıf, kadın ve erkeğe hatalı kimliklerin verildiği ideolojilerin ardındadır. Ataerkil dini düşünce, ilahi düzene göre takdim edilmektedir. Onun iddiasına göre teolojinin ahlak

⁸⁶ 2021 yılında vefat etmiş feminist ilahiyatçısıdır.

⁸⁷ Pui-Lan, "Feminist Theology as Intercultural Discourse", 25.

⁸⁸ Pamela Sue Anderson, "Feminist Theology as Philosophy Of Religion", *Feminist Theology*, ed. Susan Frank Parsons (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 48.

⁸⁹ Mary Daly, *Beyond God The Father* (Boston: Beacon Press, 1985), 13.

⁹⁰ Bk. Tekvîn, 3/20.

⁹¹ Daly, *Beyond God The Father*, 8-11.

⁹² Daly, *Beyond God The Father*, 19.

⁹³ Daly, *Beyond God The Father*, 97.

kuralları ve tüm kavramsal sistemi cinsiyetçi toplumun çıkarlarına hizmet eden ataerkil yönetim düzeni altında gelişmiştir. Kadınların devrimini manevi, ontolojik bir değişim olarak isimlendiren Daly'e göre bu durum cinsiyet ayrımcılığı yapan toplumun ötesini vurgulayarak, aşkınlığa yönelen yaratıcı eylemin kıvılcımlarını saçmaktadır.⁹⁴ Oysa Daly'nin düşünceleri objektiviteden son derece uzaktır. Onun bu iddialarını genele hasretmek, dini inancı kadınlar için tamamen bir baskı aracı görmek isabetli bir tutum değildir. Nitekim ilahî din, insan hayatını düzenlemekte, onun onuruna yakışır bir sistemi tavsiye etmektedir.

Ataerkil yapıda ve erkek merkezli düşüncede ifade edilen ve kadınlara yönelik siyasi ve psikolojik hasara neden olan cinsiyetçiliğin feminist teoloji açısından değerlendirmesi, ırkçılık, ekonomik sınıfçılık, militarizm ve kültürel emperyalizm değerlendirmeleriyle ve ekolojik teorinin tanımladığı, dünyadaki yaşam sistemlerinin yok edilmesi problemleri çözüme kavuşabilir.⁹⁵ Erkeğin kadına, beyazın siyaha, zengininin fakire üstünlüğü yoktur.⁹⁶ Bir kültürün tanrısallık fikri yalnızca o kültürün dini yaşamında değil, aynı zamanda onun sosyal, politik, ailevi kurumlarında ve ilişkilerinde de merkezi bir öneme sahip olduğundan, Tanrı'yı nasıl tanımladığımızın sadece ataerkillikler için değil, aynı zamanda bir teolojik boyutları vardır. Kutsal bilgi yalnızca Tanrı hakkındaki görüşlerimizi değil, aynı zamanda kendi ahlaki, sosyal ve öz değerimiz ve ilişkilerimiz hakkındaki görüşlerimizi de şekillendirme gücüne sahiptir. Bu nedenle, kutsal bilgi Tanrı'yı erkek olarak antropomorfize etmek için kullanıldığında, erkeklerin gücü nihai değer kaynağının genellikle antropomorfik imgelerde baba olarak tanımlanması gerçeğinden elde ettikleri ayrıcalıkla kendini gösterir. Gerçekten de feministler, cinsel baskıyı güçlendiren şeyin Tanrı için, insan doğasında ilâhî enkarnasyon kavramı ve Tanrı ile insan ilişkisi için özellikle eril sembolizm olduğuna inanırlar.⁹⁷ İslam'da var olan tevhid inancı Allah'a ortak koşmayı veya Allah'ı baba, oğul, eş veya erkek olarak yanlış tanıtmayı engeller.

Hıristiyan feminist teologlara göre bu sorunun çözümü eril din dilinin ve uygulamalarının ortadan kaldırılmasıdır. Onlara göre Yahudilik ve Hıristiyanlık öğretileri, ataerkil ve erkek merkezli yaklaşım içerir. Bu bağlamda kadının ötelenmesi ve itaatkâr şekilde özel alan ile sınırlandırılması durumu söz konusudur. Bazı feminist araştırmacılar, tarihsel süreçte gelişen kadın karşıtı olumsuz tutumlardan ve kadınların ikinci plana atılmalarından dini metinleri sorumlu tutmaktadır. Eski Ahit'te Yaratıcının daima eril yönlerinin vurgulanması, Baba Tanrı Yehova, efendi, hâkim gibi vurguların görülmesi⁹⁸ ve Eski Ahit'te Yaratıcının eril olarak ifade edilmesi sebebiyle tenkit kapıları açılmıştır. Özellikle Yahudi dini ritüelinde temel figürün erkek

⁹⁴ Daly, *Beyond God The Father*, 3-6.

⁹⁵ Johnson, *She Who Is*, 26.

⁹⁶ Johnson, *She Who Is*, 27.

⁹⁷ Asma Barlas, *Believing Women in Islam* (Texas: University of Texas Press, 2002). 94.

⁹⁸ Aydın, "Kaynaklarına Göre Yahudilik II. Kısım (Talmud Yahudiliği)", 18.

olması, onun önemli ayinleri düzenlemek, dini inançları biçimlendirmek ve ilâhî vahiyleri yazmak üzere etkin bulunduran şahsiyet olması eleştirilerin odağı olmuştur.

Eril Tanrı eleştirisi, özellikle feminist teolojinin bir parçası olarak, geleneksel dini anlayışlarda baskın olan erkek egemenliği ve bu mesnette Tanrı algısına yansımaya yönelik bir eleştiridir. Bu eleştiri, genellikle Tanrı'nın eril özelliklere, güçlülüğe, otoriteye ve baba figürüne indirgenmesini sorgulamaktadır. Eril Tanrı eleştirisi, Tanrı'nın cinsiyetsiz bir varlık olarak düşünülmesini savunabilir. Bu yaklaşım, Tanrı'nın yalnızca erkeklerin değil, her iki cinsin de dahil olabileceği bir evrensel varlık olarak anlaşılmasını teşvik etmektedir. Ayrıca feminist teolojide Tanrı'nın sadece güç, otorite ve ceza gibi eril niteliklerle değil, şefkat, merhamet ve sevgi gibi diğer niteliklerle de ilişkilendirilmesi gerektiğini de öne sürülmektedir. Eril Tanrı eleştirisi, kadınların Tanrı ile olan ilişkilerini ve din içerisindeki rollerini yeniden düşünmeyi teşvik etmektedir.

Sonuç

Feminist teoloji, geleneksel dini öğretileri ve metinleri kadın merkezli bir bakış açısı gözetilmesi gerektiği söylemiyle yola çıkarak, erkek merkezli din yorumunu eleştirel şekilde değerlendirmektedir. Toplumun belirlediği cinsiyet rolleri, kültür, tarih, sosyal normlar ekseninde değişip gelişebilen karmaşık bir konsept şeklinde oluşmaktadır. Feminist teolojiye yönelik birtakım eleştirilerde bulunulabilir. Bunlardan biri; Feminist teologların genellikle dini metinleri cinsiyet eşitliği perspektifinden değerlendirmesidir. Bu yaklaşım metinlerin orijinal anlamından uzaklaştırarak, geleneksel yorumlamalardan uzaklaşabilir. Dini metinlerin tarihsel ve kültürel bağlamını göz ardı etmek, tarafgir bir yorumlamaya yol açabilir. Ayrıca Feminist teolojinin odaklandığı konular, Batı kültüründen kaynaklanan ve genel geçerliliği sınırlayan konulardır. Her çağ ve duruma göre şekil almayacak meselelerdir. Bu, durum farklı inanç sistemlerinin bakış açılarını ihmal edebileceği sorununu ortaya çıkarabilir. Bir bütün olarak algılanan Feminist teolojideki önyargılı kavramlar, semboller ve objektif olmayan gerçekler gözden geçirilmelidir. Buna rağmen Feminist teoloji, kadınların dini deneyimlerini vurgulayan, cinsiyet eşitliğine odaklanan, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir alandır.

Feminist teoloji bağlamında eril Tanrı anlayışı, cinsiyetçi olduğu ve kadınları ikincil bir konumda gördüğü yönünde eleştirilebilir. Bu anlayış, kadınların dini alanda etkin olmasını sınırlayabilir. Eril Tanrı anlayışının, erkek egemenliğini desteklediği durumunu da ortaya çıkabilir. Bu tutum, kadınların maruz kaldığı ayrımcılığı güçlendirebilir. Ayrıca eril Tanrı anlayışının odaklandığı güç, otorite ve hükmetme gibi kavramlar, sevgi, şefkat ve anlayış gibi diğer önemli ruhsal niteliklere odaklanan çeşitli duygusal boyutları ihmal edebilir. Bütün bu bilgilerden hareket Feminist teolojide bağlamında eril Tanrı eleştirilerinde Tanrı'nın cinsiyetten uzak olduğu düşüncesini görmekteyiz. Tanrı, insanları sürekli manipüle eden, kontrol eden, baskılayan, dayatmalarda bulunan ve birilerini birilerine üstün kılan da değildir. Özellikle Feminist teoloji bağlamında Tanrı'nın cinsiyetinin olup/olmaması ile ilgili tartışmalar söz

konusudur. Bu sorunun çözümü; İslam'da var olan tevhit inancını benimsemekle mümkün olabilir. Kadınların dini ve sosyal hayatta aktiverilerini örneklendirmek için de Hz. Peygamber dönemine bakmamız son derece isabetli olacaktır. Onların içinde buldukları dönemde İslam'ın yaşanmasında ve yayılmasında aktif rol oynadıkları gibi günümüz Müslüman kadınları da bu noktada çaba sarf etmelidir. Feminist teologların da iddia ettikleri gibi kadın, dini ve sosyal hayattan mahrum bırakılmamalıdır. Erkek merkezli baskıcı tutuma maruz kalmamalıdır. Bunun için mevcut şartlar daha elverişli duruma getirilmelidir.

Kaynakça

- Akay Dağ, Esra. "Ötekinin Ötekisi: Hristiyan Feminist Dinler Teolojileri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 871-902.
- Aksel, Hesna Serra. "Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021), 139-166.
- Alıcı, Mustafa. "Mutfakta Pişir Mutfakta Ye: Çağdaş Dinler Tarihi Metodolojisinde Feminist Yaklaşım". *Milel ve Nihal* 1/2 (2005), 81-110.
- Anderson, Pamela Sue. "Feminist Theology as Philosophy Of Religion". *Feminist Theology*. ed. Susan Frank Parsons. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Aydın, Mehmet. "Kaynaklarına Göre Yahudilik II. Kısım (Talmud Yahudiliği)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/4 (1991), 13-34.
- Baker, Andrienne. *The Jewish Women in Contemporary Society*. London: The Macmillan Press, 1993.
- Barker, Katherine. *The Perception of Women in Late Antiquity and the Impact it had on Female Asceticism*. Sidney: New South Wales Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Barlas, Asma. *Believing Women in Islam*. Texas: University of Texas Press, 2002.
- Batuk, Cengiz. "İsa Mesih Kadınları Da Kurtaracak mı? -Hıristiyanlıkta Kadın Sorununa Genel Bir Bakış". *Dini Araştırmalar* 11/31 (2008), 19-48.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Bronznick, Norman. "Rabbinic Fantasies: Imaginative Narratives from Classical Hebrew Literature". ed. D. Stern & M. J. Mirsky. 183-184. Boston: Varda Books, 2001.
- Çınar, Aynur. "Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni". *Bilimname* 1/35 (2018), 363-395.
- Çınar Köysüren, Aliye. *Kültürel ve Dinî Algıda Toplumsal Cinsiyet*: Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Daly, Mary. *Beyond God The Father*. Boston: Beacon Press, 1985.
- Dölek, İlbey. "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadınların Konumu ve Rolü". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 190-208.
- Fiorenza, Elisabeth. *In Memory of Her a Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*. New York: The Crossroad Publishing Company, 1994.
- Hick, John. *The Metaphor of God Incarnate*. Westminster: John Knox Press, 1993.
- Hirsch, Luise. *From the Shtetl to the Lecture Hall: Jewish Women and Cultural Exchange*. Lanham: Lanham University Press, 2013.
- Johnson, Elizabeth. *She Who Is*. New York: The Crossroad Publishing Company, 2002.
- Kirsch, Jonathan. *The Woman Who Laughed at God*. London: Penguin Compass Publishing, 2002.

- Öztürk, Sevcin. "Ekolojik Krizin Sorumlusu Monoteizm mi? Tanrı-Alem İlişkisinin Ekofeminist Tasavvurları". *Kader* 21/1 (2023), 301-319.
- Patai, Raphael. *The Hebrew Goddess*. Canada: Wayne State University Press, 1990.
- Plaskow, Judith. *Standig Again at Sinai*. San Francisco: Harper & Row Publishers, 1990.
- Plaskow, Judith. *The Coming of Lilith*. Boston: Beacon Press, 2015.
- Plaskow, Judith - Carol P. Christ. *Weaving The Visions: New Patterns in Femnist Spirituality*. New York: Harper Collins, 1989.
- Pui-Lan, Kwok. "Feminist Theology as Intercultural Discourse". *Feminist Theology*. ed. Susan Frank Parsons. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Ruether, Rosemary Radford. "The Emergence of Christian Teminist Theology". *Feminist Theology*. ed. Susan Frank Parsons. 3. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Siquans, Agnethe. *Biblische Women in Patristic Reception*. New York: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.
- Slee, Nicola. *Faith and Feminism*. London: Darton Longman & Todd, 2003.
- Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Topcan, Özlem. *Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'de Kadın*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.
- Turan, Süleyman. "Kadınların Hıristiyan Misyon Tarihindeki Yeri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 157-175.